

ZORICA RAJKOVIĆ
(Zagreb)

NARODNA
UMJETNOST

1985 KNJIGA 22

UDK 39

Izvorni znanstveni rad

"SJEČENJE GOVEDINE"
(O jednom delikatnom
svadbenom običaju)

Suvremeni zapis jednog delikatnog svadbenog običaja potakao je autoricu da postavi nekoliko etnološki relevantnih pitanja koja se bave odnosom zapisivača i njegova zapisa kao i problemima interpretacije tog zapisa.

Nameću se usporedbe s drugim običajima, odnosno folklornim pojavama; zajedničko im je fiktivno ili stvarno ubijanje neke životinje (najčešće goveda, junice) i raspodjela njezina mesa uz šaljive komentare. "Sjećenje govedine" i drugi zapisani svadbeni običaji aludiraju na defloraciju mladenke i otuda njihova delikatnost. Možda zbog toga i nema više takvih zapisa u našoj etnološkoj literaturi.

U *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena*, u pet nastavaka između 1915. i 1918. godine, objavljena je monografija o Laboru odnosno laborskoj župi, koja je tada obuhvaćala petnaest sela sa centrom u samom Laboru, gdje je

prema Radićevoj *Osnovi* sastavio tadašnji loborski župnik Josip Kotarski (Radić 1897). Kotarski je rođen kraj Samobora; u Loboru je najprije bio kapelan a zatim od 1881. do 1922. župnik.

Od 1974. povremeno sam odlazila u Lobor i okolna sela s namjerom da istražujem običaje. Polazeći od zapisa Kotarskoga prvenstveno sam istraživala pokladne običaje, a manje i druge teme¹. Pokušala sam na pojedinim temama najprije utvrditi koliko se u vrijeme mog ispitivanja još sačuvalo od onoga što je zapisao Kotarski, zatim sam nastojala ustanoviti eventualne promjene koje su se zbivale u međuvremenu, te zabilježiti suvremeno stanje pojedinih običaja. Ovakva strategija istraživanja proizašla je iz mojih prethodnih istraživanja običaja, prilikom kojih sam se suočila s potrebom da se podaci o običajima smjeste u vrijeme, da se po mogućnosti što točnije datiraju. Ispitujući koliko su podaci iz zapisa Kotarskog poznati današnjim stanovnicima Lobora trebalo je u prvom redu razlikovati što se sačuvalo u sjećanju, tj. u fondusu znanja o običajima, a što u životnoj praksi.

Ovdje ću govoriti o jednoj temi iz svadbenih običaja pokušavajući je bar djelomice osvijetliti s aspekta opće problematike istraživanja običaja. Ta je tema na određen način vezana i s temom pokladnih običaja: vezuje ih okolnost što se u Loboru u okviru pokladnog prerusavanja pojavljuje i grupa tobožnjih svatova, što je zapisao Kotarski i što se održalo do danas, ali s nizom postepenih izmjena. Ta pokladna svadba doživljavala je promjene koje su djelomično posljedica promjena u pravom svadbenom običaju od početka stoljeća do danas. S druge strane, pokladna je svadba u posljednjem desetljeću poprimila djelomice značaj kulturno umjetničke priredbe, kojoj podršku daju društvene organizacije, čime se u očima stanovnika Lobora njihov običaj uzdigao na neki viši nivo i dobio priznanje i izvan uže zajednice. Čini se da je ta okolnost utjecala na stanovnike Lobora i na taj način da je djelovala na njihovu svijest o običajima i povećala njihovu spremnost da o njima kazuju, čak i onda kad je riječ o delikatnim pojedinostima, kakve su i ove kojima ću se ovdje baviti.

Vodeći razgovor s jednim informatorom desilo mi se da sam previdjela njegov pokušaj da mi kazuje o jednome osobitom svadbenom običaju; shvatila sam to tek naknadno, preslušavajući snimljenu magnetofonsku vrpcu. Dešavalo mi se to i prije, a događalo se vjerojatno i drugim istraživačima koji rade s magnetofonom: zbog koncentracije na temu ispitivanja, na niz pitanja koja treba postaviti, kontrolirajući i potičući kazivača, dešava se da ne čujemo kako nam ispitanik nastoji kazati još nešto, a to je redovno nešto što nismo predvidjeli, što nam nije poznato, pa o tome ne znamo ni pitati. Previdjenu temu ipak sam otkrila još na istom terenskom boravku jer se ona naprosto toliko nametala kazivačima, da su je i oni nametnuli

1. Članak o pokladnim običajima u Loboru i okolici bit će objavljen u slijedećem broju *Narodne umjetnosti*.

Zorica Rajković "Sjećanje govedine" (O jednom delikatnom svadbenom običaju)

---

meni. Tako sam čula pojedinosti o svadbenom običaju koji ne bilježi Kotarski, a nije mi poznato da je zapisan negdje drugdje u etnološkoj literaturi. Evo opisnog modela tog običaja, sačinjenog na osnovu više kazivanja:

Kad mladenci nakon svadbe odu spavati, grupica mladih muškaraca na brijegu iznad Labora "šeče govedinu" ili "cepa govedinu". To se događa noću, pa se obično ništa i nitko ne vidi, nego se samo čuju zvukovi i dovikivanje. Najprije trube u rog, trubu ili kako drugačije bukom upozore na sebe. Zatim se počnu dovikivati, zapravo dogovarati oko podjele mesa odnosno dijelova tobože zaklanoga goveda, točnije junice ili telice. Odsijecanje dijelova fingiraju udarcima po nekom drvetu. Vičući se dogovaraju kome će dati koji dio, a pojedini dijelovi zaklane životinje mogu se namijeniti pojedincima ili obiteljima. Pri imenovanju pojedinaca ili obitelji služe se prvenstveno nadimcima, ali i pravim imenima i prezimenima. Princip podjele jest da se dodjeljivanjem određenog dijela životinje aludira na neko svojstvo ili manu imenovanog pojedinca ili obitelji, ili da se takvom dodjelom podsjeća na neki događaj s tom osobom u vezi, što se eventualno potkrijepi i dodatnim komentarom. Komentari i aluzije trebalo bi da budu šaljivi i duhoviti s ciljem da izazovu predvidive asocijacije i da zabave one koji slušaju, a prozване eventualno "bocnu", ali ne uvrijede. Izvođačima obično iz kuće u kojoj je bila svadba pošalju hrane i pića, očekujući da će tada prestati sa šalama.

To su uglavnom podaci koji se ponavljaju od kazivača do kazivača. Donekle je zajednički i smijuckavi ton kojim pričaju o tome, kojim žele dočarati šaljivost zbivanja, a neki tvrde da je to zabavna igra. Primjeri koje navode ne djeluju tako, čak ako i uzmemo u obzir relativnost i različitost u shvaćanju "šaljivosti". Tako, npr., šepavome će muškarcu ili krivonogoj ženi namijeniti noge, ženi kojoj se i drugačije rugaju zbog smiješne frizure dat će glavu, ženskaru stražnjicu, a starom momku "onu stvar" - kako su se izrazili moji kazivači, ali uz napomenu da se u pravoj izvedbi ne izbjegavaju prave riječi. Protumačili su mi i smisao te scene, njezinu vezu sa svadbom odnosno prvom bračnom noći, kad se ona odigrava. Zamisao se osniva na još jednoj asocijaciji, koja bi trebala povezati dva paralelna zbivanja: defloraciju mladenke i tobožnje klanje junice.

Moguće je da se živa i uspjeta izvedba ovog događaja, prema kriterijima koji prevladavaju među stanovnicima Labora, može ocijeniti kao šaljiva, zabavna i neuvredljiva, odnosno da je to tako promatra li se sa stanovišta javnog mnijenja laborske zajednice. Druga je stvar poslušala li se ta audio-izvedba ušima pojedinca koji je tangiran, na čiji je račun "šala" upućena. Jedna mi je djevojka iz Labora pričala kako je sa strepnjom osluškivala te noćne programe očekujući hoće li i njezina obitelj biti prozvana, što će im biti dodijeljeno i što će na taj način doći na vidjelo, te sutradan i kasnije biti prepričavano i komentirano. Nisam imala prilike razgovarati s nekim tko je bio osobno apostrofirani na neugodan način; ili možda jesam, ali mi o tome nije želio govoriti.

Ovim razmišljanjem dotičem jedno od pitanja koje smatram etnološki relevantnim u vezi s opisanom pojavom. Ona bi se, naime, mogla promatrati s aspekta sukoba interesa pojedinca i zajednice ili kao slučaj sukoba različitih sustava normi. O nečemu sličnomu pisao je Hermann Bausinger u povodu nekih "običaja izrugivanja", koji su bili nemilosrdni u odnosu na pojedinca (npr. izrugivanje i proganjanje trudne djevojke), a ne samo da ih je zajednica primjenjivala, i to šezdesetih godina našeg stoljeća, nego je i u sudskom sporu presuđeno u korist zajednice jer je prednost dana lokalnoj tradiciji a ne pisanom zakonu, pri čemu je kumovala i etnologija pišući pohvalno o takvim običajima (Bausinger, 1972. 129-130).

Kako Kotarski u monografiji ne bilježi opisani postupak, nameće se pitanje da li je toga bilo u njegovo vrijeme, ili je iz nekih razloga Kotarski propustio o tome pisati. S obzirom na lokaciju župnog dvora ne dolazi u obzir da se tako što u Loboru dogadalo a da Kotarski nije čuo. Moji zapisi odnose se isključivo na Labor. U drugim selima nisam ni ispitala o tome. Također, za sada, ne mogu samo na osnovu kazivanja tvrditi da je to bilo prakticirano u vrijeme Kotarskoga. Općenito, kazivači izjavljuju da je taj običaj bio poznat i prije. Pokušaji da točnije odredim vrijeme prema iskazima o konkretnim slučajevima iz života kazivača, nisu dali pouzdane rezultate jer o osobnim iskustvima o tom pitanju iz razumljivih razloga nerado govore. Nisam ovdje mislila govoriti o nekim konačnim rezultatima, nego o jednom neočekivanom zapisu i pokušaju da se on etnološki rasvijetli.

Opisani običaj mogao bi se dovesti u vezu s onim običajima prve bračne noći za koje znamo da se zbivaju nakon lijevanja mladenaca, da uključuju bučne šale na račun mladenaca ili samo pravljenje buke, da ih izvode mlađi muškarci i da ih znadu umiriti nekim darom. U opisu lijevanja mladenaca u Loboru Kotarski je zabilježio kako u tom trenutku muzikanti pred vratima *komore* u kojoj su mladenci sviraju i pjevaju:

Stara majka hižo zmeče,
Mlada sneha spi;
Stara majka kašu hajka,
Mlada sneha spi.

(Kotarski, 1917/2, 211)

Drugdje u Hrvatskom zagorju zabilježeno je da u tom trenutku muzikanti i svatovi izvode masne šale i da ih treba smiriti darom. (Rajković, 1973, 188)

Bez obzira na to hoće li dalje istraživanje točno odrediti starost ovoga svadbenog zbivanja u Loboru, činjenica je da ono u svijesti današnjih stanovnika stoji uz bok drugim običajima. Zbivanje s "junicom" podsjeća donekle na drugi

svadbeni običaj s istoga područja: na šaljivo rezanje pečenog purana, čiji se dijelovi također namjenjuju određenim osobama. Kotarski je zabilježio kako na svadbi poslije ponoći "starešina trančera" purana, a muzikanti sviraju i pjevaju pjesmu, koja na šaljiv način opisuje tu proceduru. Evo jedne od više zabilježenih strofa te pjesmice:

Režite ga pri kuku,
Dajte mome Jurku;
Režite ga, režite ga,
Oček starešina.

(Kotarski, 1917/2, 211)

Drugdje su, međutim, zabilježeni i šaljivi govori s istom tematikom u istom trenutku svadbe (Kozina 1970, 44-46; Bošković-Stulli 1972), pa se u nekim varijantama tog svadbenog zbivanja mogu naći veće sličnosti s opisanom raspodjelom "junice". Dok se u loborskoj pjesmi dijelovi purana daju pojedincima po potrebama stihā (puku-Jurku, batu-Matu, vratu-bratu), u šaljivoj "govoranciji" *devera* prema zapisu A. Kozine, javlja se nešto drugačija logika pri raspodjeli (glava pripada mladencu jer je on glava svadbe, vrat mladenki da bi ostala uz mladenca, noge maškarama koje će doći na svadbu u toku noći, jer je noću teško hodati).

Fiktivno ubijanje govoda (krave ili bikal) javlja se u našem folkloru i kao igra odnosno dramska scena, koja se u nekim slučajevima izvodi upravo na svadbi, a može biti vezana i uz poklade, ili je to igra koja se izvodi na prelu i sličnim zgodama. "Govedo" predstavlja maskirani muškarac, rjeđe dvojica, obično je prekriveno nekim pokrivačem, u ruci drži štap i na njemu lonac, koji predstavlja glavu životinje. Šaljiva scena prikazuje kako "gazda" prodaje "govedo", pogadanje je dugotrajno i slično onome sa seoskih sajмова, a "govedo" katkada kupuje "mesar" ili "kuhar" na svadbi, jer je tobože nestalo mesa za goste. Nakon pogadanja slijedi ubijanje "govoda"; najčešće je to udarac po glavi odnosno loncu, na što "govedo" padne "mrtvo". U nekim varijantama slijedi tranširanje i prodaja mesa. Prodaja i ubijanje tobožnje krave poznato je i kao scena kojom muzikanti završavaju svadbu. Spomenute i druge varijante, prikupljene na jednome mjestu, donosi Nikola Bonifačić Rožin pod nazivom *Svadbena igra s bikom* (Bonifačić Rožin 1962, 92-97); napominjem da to nije uvijek bik, nego upravo krava, što je značajno uspoređuje li se s opisom iz Labora.

Sličan sadržaj nalazimo zabilježen i kao dječju igru odnosno igru s prela, također na hrvatskom sjeverozapadu (Čakovec i Šušnjevo Selo); igra se zove *Vola tuć*, a sastoji se od dugotrajnog dijaloga pri prodaji odnosno pogadanju između "mesara" i "gospodara od vola", kojeg predstavlja dječak ogrnut kožuhom. Pošto se pogode, "mesar" plati "vola" i zatim ga "ubije", odere mu kožu, tj. skine kožuh, i dalje imitira sve postupke kao da se ubijeni vol priprema za prodaju. Slijedi prodaja

mesa, i to najprije muškarcima pa zatim ženama. Tu se javlja šala s prvom ženskom mušterijom, koja je tobože zakasnila da kupi "onu stvar", ali to je ujedno jedina sličnost lascivne vrste s raspodjelom mesa u Laboru. U daljem opisu igre slijedi "plaćanje" mesa: svaki kupac dobije po dlanu onoliko udaraca prutom koliko je *funti* mesa kupio. "Plaćaju" samo muškarci, a žene su pošteđene udaraca. Nakon svega "vol" oživi, dječak se digno s poda.

Ubijanje životinje (goveda) i raspodjela njezina mesa uz šaljive komentare, i to u određenoj vezi sa svadbom, zajednički su elementi svih spomenutih izvedbi; iako za sada ne vidimo kako ih objasniti, njihove sličnosti ipak udaraju u oči.

Raspitujući dalje o "sječi govedine" u Laboru, naišla sam na još neke neočekivane podatke. Prilikom zajedničkoga kazivanja dviju kazivačica, svekrve i snaha (prva je rođena 1899, a druga 1934), pri kazivanju o "sječi govedine" snaha je spontano nadovezala pričanje o nečemu za što je čula da se dogodilo kad se njezina majka udavala. Svekrva je dodala da je slično pričao još njezin otac. Evo o čemu je riječ: sutradan nakon svadbe odnosno nakon prve bračne noći, u kuću su došla dva muškarca noseći između sebe, na ramenima, drveni kolac i na njemu nataknut željezni obruč, koji je tobože trebao biti mjera za krvavice. Muškarac koji je bio zadnji nosio je *putu*, drvenu posudu u kojoj se nosi grožđe. Ukućanima su rekli da su došli po nadjev za krvavice i neka im daju ako imaju nešto za nadjev. Kazivačicama su bila jasna sva prikrivena značenja rekvizita, simbolika štapa koji probija obruč, oblik i veličina obruča i smisao traženja nadjeva za krvavice. Sve ih je to uvelike uveseljavalo. I ovdje se, dakle, aludira na defloraciju, a nameću se usporedbe s običajima prvog bračnog jutra usmjerene na traženje potvrde o mladenkinjinoj nevinosti, koji su poznati i iz drugih krajeva i zapisa.

Osim spomenutoga kazivanja nemam drugih potvrda o tom postupku; za sada ih nisam ni tražila. Kotarski je zapisao jednu "šalu" ili igru, kojom se svatovi zabavljaju drugoga dana svadbe pošto su se, nakon lijeganja mladenaca, svi malo odmorili i ponovno okupili da nastave svečanost, dakle u istoj fazi svadbenog zbivanja kao i kod spomenutih zapisa. Citiram Kotarskog: "Prije nego se počne jesti, svati zbijaju šale, na pr. idu 'pogačicu vleč'. Dva svata uzmu jednu drvenu štangu, na nju objese pogačicu, te metnu na ramena tako, da jedan drugomu obrne pleća, pa svaki na svoj kraj vuče, a drugi uzmu šibe i tjeraju svakoga na svoj kraj naprvo; tako se ona dva navlače. Kad im je te 'parade' dosta, onda se jedan okrene, brže uzme navezak s pogačicom, pa bježi u kuću, a svi za njim; tu se reže, jede i pije." (Kotarski 1917/2, 211). Ovdje upozoravam samo na određene sličnosti, osobito rekvizita i istodobnost zbivanja.

Što na kraju sa svim ovim? Osim časne formule da će dalja istraživanja eventualno donijeti više jasnoće, ovi zapisi mogu se uzeti i kao ilustracija o teškoćama s kojima se susrećemo pri današnjem istraživanju. Intervju, razgovor s

kazivačem, naša je nezamjenjiva metoda; pri tom treba računati sa slabostima ljudskog pamćenja i naravi. Teme koje zadiru u osobne i delikatne sfere teško su uhvatljive, a bez sigurnih podataka o pojedinačnim, konkretnim slučajevima ne možemo datirati podatke odnosno izbjeći uopćene i vremenski neodređene zapise o prošlosti. Vjerujem da današnji etnolozi ne misle da se na ovakve teme treba oglušiti i naprosto ih prešutjeti, što su možda naši prethodnici činili, a što se u slučaju laborskog župnika - ako je uopće nešto prešutio - može prihvatiti s razumijevanjem i tolerancijom, vodeći računa o njegovu pozivu i vremenu kad je živio i zapisivao. Na nama je, međutim, da pri procjeni podataka vodimo računa i o vremenu kad su zapisani i o osobi koja ih je zabilježila, odnosno o profilu našeg prethodnika, tko je on bio i kakav je mogao imati uvid i odnos prema onome što opisuje. Zapisi koje nam je ostavio Kotarski, kao i mnogi drugi, čine dragocjen fondus znanja o prošlosti i služe nam kao poticaj za današnja istraživanja, koja se pak i u svojim metodološkim polazištima i u senzibilitetu istraživača moraju značajno razlikovati od negdašnjih².

CITIRANA LITERATURA

Bausinger, Hermann 1972	Völkunde. Von der Altertumforschung zur Kulturanalyse, Berlin-Darmstadt (1972)
Bonifačić Rožin, Nikola 1962	Grada o narodnoj dramti, "Narodna umjetnost" 1962, 92-109.
Bošković-Stulli, Maja 1972	Kuhinjski humor u kajkavskim svadbenim govorima, "Narodna umjetnost" 9, Zagreb 1972, 55-65.
Kotarski, Josip 1915/1	Labor. Narodni život i običaji, "Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena", Zagreb 1915, knj. 20, sv. 1, 53-88.
1915/2	Isto, Zagreb 1915, knj. 20, sv. 2, 226-253.
1917/1	Isto, Zagreb 1917, knj. 21, sv. 1, 46-80.
1917/2	Isto, Zagreb 1917, knj. 21, sv. 2, 179-224.
1918	Isto, Zagreb 1918, knj. 23, 11-63.

2. Ovaj članak sadrži malo proširen tekst referata, održanog na godišnjem sastanku Hrvatskog etnološkog društva 12. 1985. godine u Zagrebu.

Kozina, Antun
1970

Svadbeni običaji u Hrvatskom zagorju,
"Hrvatsko zagorje", Krapina 1970, god. II, br. 1-3, 37-53.

Radić, Antun
1897

Osnova za sabiranje i proučavanje građe
o narodnom životu, "Zbornik za narodni život i
običaje Južnih Slavena", knj. 2, Zagreb 1897, 1-88.

Rajković, Zorica
1973

Narodni običaji okolice Donje Stubice,
"Narodna umjetnost" 10, Zagreb 1973, 153-216.